Машкіна Людмила

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
м.Хмельницький, Україна
ORCID:000-0002-4947-7924
e-mail: luda112@ukr.net

ТЕОРІЯ КОСМІЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ М. МОНТЕССОРІ

Анотація. У статті висвітлено основні положення теорії космічного виховання М. Монтессорі. З'ясовано, що виховання дитини здійснюється в площині чуттєвого проживання явищ природи, культури, життя в соціумі. Зазначено, що мета космічного виховання – це формування у дітей цілісного сприйняття картини світу, усвідомлення відповідальності за перетворення, що здійснює людина на Землі та в Космосі. Також акцентовано на розвивальному середовищі зони «Космічне виховання» в закладах дошкільної освіти, розкрито зміст діяльності дітей у цій зоні за ідеями М. Монтессорі. Визначено, що предметом космічного виховання можна вважати розкриття перед дитиною впорядкованості світу і глобальної взаємозалежності, цілісності всього існуючого у Всесвіті, відкриття логіки розвитку цього взаємозв'язку і визначення особливої ролі і відповідальності людини за збереження цієї цілісності та себе в ній. Наголошено, що дидактичні матеріали М. Монтессорі, які можна з успіхом використовувати в розвивальному просторі сучасних дошкільних закладів, допомагають дітям через спостереження і самостійну діяльність відчувати себе частиною природи, культури і людського суспільства, розвинути інтерес до пізнання світу, реалізувати свої знання на практиці. І тоді перед дитиною відкриваються глибини людської культури. Географія і історія тісно переплітаються в сфері її інтересів. Зосереджено, що спеціально спроектований педагогами Монтессорі-матеріал з історії і географії спрямований на те, аби малюк зумів спонтанно скласти уявлення про тривання культурного часу й наповненість його героями і подіями, намагався б знайти там і своє місце. Те саме стосується і відчуття простору. Зорієнтовано на те, що матеріали дозволяють дитині виходити за рамки власного подвір'я й міста, відчувачи себе приналежним до своєї нації, до свого континенту і своєї планети. Акцентовано, що ідеї космічного виховання М. Монтессорі можуть бути впроваджені в практику роботи сучасних закладів дошкільної освіти в умовах її модернізації.

Ключові слова: М. Монтессорі, педагогічна спадщина, космічне виховання, підготовлене середовище, свобода і самостійність.

Постановка проблеми. Видатний італійський педагог-гуманіст Марія Монтессорі (1870-1952) створила нову філософію виховання, яка органічно ввійшла до гуманістичної педагогіки, сформованої як науковий напрям у ХХ столітті. Вона надає новій якості стратегії розвитку освіти, гуманізуючи її, повертаючи до людини. М. Монтессорі належить до числа небагатьох педагогів, які змогли поставити і вирішити глобальну проблему не лише у філософській, психологічній і педагогічній теорії, а й реалізувати свою концепцію в практиці, створивши педагогічну систему, широко відому під назвою «метод Монтессорі».

Філософія виховання М. Монтессорі заснована, з одного боку, на власних спостереженнях за дітьми, а з другого – на гуманістичних традиціях Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталотці і Ф. Фребеля, які надавали особливої значущості вродженому потенціалу дитини та її здатності розвиватися в умовах свободи і любові. Своєрідність

педагогічної філософії Монтессорі полягає в тому, що дитинство, з її погляду, – не просто період життя, а інший полюс природи людини, і що дорослий залежить від дитини настільки, наскільки дитина залежить від нього. Недооцінку ролі дитини у світі дорослих, які сконцентровані на вирішенні своїх, далеких від дитячих, проблем, Марія Монтессорі вважала трагічною помилкою, що призводить до суспільних катаклізмів і негараздів у житті конкретних людей. На її думку, людство може сподіватись на вирішення своїх проблем, невідкладними з яких є мир і злагода, якщо воно зверне свою увагу та енергію на відкриття дитини і розвиток величезного потенціалу людської особистості в процесі її формування (Дичківська, 2015, 304с.).

Однак і при прямому соціальному вихованні непорушним залишається принцип самостійної мотиваційної діяльності дитини. Її нормалізація в соціальному контексті веде до повноцінної інтеграції в людське суспільство, до виконання головного свого завдання – внесення вкладу у збереження і підтримку гармонії в космосі.

Ці переконання привели Марію Монтессорі до ідеї космічного виховання. На її думку, космічне виховання – це спроба через повноцінне використання людських психічних феноменів допомогти дитині «саморозвинути» у цілісну істоту. М. Монтессорі розуміла і особистість як невід’ємну частину неосяжного цілісного Космосу, виходячи з нерозривності і органічної єдності Людини, Людства і Всесвіту.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Послідовниками та популяризаторами ідей М. Монтессорі були відомі російські та українські педагоги: Н. Д. Лубенець, С. Ф. Русова, Т. Л. Сухотепла, О. П. Усова, Ю. І. Фаусек та ін., які давали позитивну оцінку її системи і втілювали ідеї М. Монтессорі на практиці. Сучасні наукові дослідження спрямовані на вивчення методу педагогіки М. Монтессорі (З. Н. Борисова, Р. А. Семерникова, К. І. Стрюк та ін.), індивідуального виховання в її системі, основних шляхів формування соціальної поведінки, можливостей використання Монтессорі-матеріалу (І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська). Окремі аспекти гуманістичної педагогіки М. Монтессорі відображені в наукових дослідженнях Г. Б. Корнетова, М. В. Богуславського; основні напрями роботи з батьками в Монтессорі-групі, норми та девіації в поведінці дітей за її ідеями розкрито в працях Г. А. Любиної, Л. Р. Гребенникова. Також значна увага приділяється космічному вихованню за Монтессорі як філософській основі формування особистості (К. Е. Сумнительний та ін.) (Дичківська, (2015).

Мета статті полягає у висвітленні концепції космічного виховання в педагогічній спадщині М. Монтессорі, її мети, основних ідей та використання в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепцію космічного виховання дитини М. Монтессорі створила в період свого життя в Індії (1939-1945 р.р.) під впливом теософського вчення, яким захопилася, ознайомившись з працями теософів того часу. В основі цієї концепції лежить ідея пізнання людини в усій складності і багатогранності, її місця в історії й культурі, ідея про те, що все живе на землі має час народження та час смерті, має своє продовження в часі і є феноменом розвитку. Шлях до них лежить через відчуження свого оточення. Дидактичний смисл космічного виховання дитини лежить в площині витонченого чуттєвого проживання різних явищ природи, культури і життя в соціумі. Ідучи за різноманітними «космічними» теоріями (теософське вчення, традиції російської філософії всеєдності В. Соловйова, ідеї К. Е. Цюлковського, Н. Федорова, Л. М. Толстого), Монтессорі бачить у всьому творенні цілісний план, від якого залежать не тільки різноманітні форми живих істот, але й еволюція самої Землі. Все життя розвивається у відповідності до космічного плану, і мета всіх її складових – під впливом оточення зайняти в космічному плані відповідне місце. Космічна теорія, вважає Монтессорі, повинна включати не тільки природу, але й людину як діючу силу творення.

Основою космічного виховання М. Монтессорі є космічна теорія. На переконання автора, все живе в природі у процесі розвитку виконує своє «космічне завдання», тобто

безперервну роботу щодо створення і збереження оточуючого середовища, сприятливого для всіх живих істот і їх майбутніх поколінь. Від роботи кожного залежить життя цілого. Космічна теорія включає також і людину як діючу силу творіння, яка в природі виконує «модифікуючу функцію». Марія Монтессорі вважала людину найактивнішою силою, призначеною модифікувати і вдосконалювати оточуюче середовище.

Космічне виховання є метапредметом Монтессорі-школи, на якому дитина осягає перші знання з фізики, хімії, біології, історії, географії, астрономії тощо. У спеціально створеному середовищі діти вчать бути спостережливими, захоплюватися навіть незначною часточкою світу, розуміти гармонію природи, берегти її, працювати з книгами, енциклопедіями, виявляти свої думки і почуття за допомогою письма, мови, жестів, живопису, скульптури (Монтессорі, 2005.).

Отже, центральна ідея космічного виховання – пізнання людини в усій її багатогранності та складності, її місця в природі й культурі. Зміст предмету – два величезних світи – світ зовнішній і внутрішній. Мікркосмос – це я, мої мрії та особливості. Макрокосмос – тисячі інших прекрасних життів, які необхідно поважати, тому що вони мають ті самі права, що і я. Дитина, яка вивчає ці два світи, шукає гармонію в собі й між усіма людьми планети.

Головний принцип Монтессорі-педагогіки – спостереження і своєчасна підтримка самостійного розвитку дитини. Значить, і навчальні програми в Монтессорі-школі розроблені під дитину і для неї, з урахуванням потреб її віку. Головне новоутворення віку 5-6 років – погляд на світ як на одне ціле, яке постійно розвивається за певними правилами.

Початок року завжди пов'язаний з бажанням дітей отримувати інформацію безпосередньо із відчуттів, підключаючи всі органи чуття. Вони прагнуть проводити досліди з різноманітними тілами і речовинами, дізнаватися про їх властивості. Для вихователя – це прекрасна можливість допомогти дітям задуматися про першооснови світу (землю, воду, вогонь, повітря) через вивчення конкретних тіл і речовин. Інтерес до неживої природи достатньо швидко змінюється інтересом до вивчення рослин, тварин і людини, їх будови, процесів розвитку і розмноження.

Метою космічного виховання є формування у дітей цілісного сприйняття картини світу, усвідомлення відповідальності за перетворення, що здійснює людство на землі та в космосі. М. Монтессорі розуміла необхідність зберігати й підтримувати дитяче сприймання світу як єдиного цілого, доводячи, що вже в дошкільному віці дитина має здобути різноманітні знання про навколишній світ. Вона стверджувала, що у вихованні ми повинні торкатися не стільки науки, скільки інтересу до Людства і його культури саме культура здатна об'єднати розум усіх людей в одну гармонію, до якої ми спрямовуємо космічне виховання (Монтессорі, 2005).

У дошкільних закладах, які використовують технологію М. Монтессорі, є спеціальна зона – «Космічне виховання», в якій зосереджено різноманітний розвивальний матеріал: глобуси, географічні карти, астрономічні календарі, за якими діти встановлюють час року, місяць, день тижня, добу, день свого народження, візуально визначають відрізок прожитого року. Крім календарів, там є об'ємний та площинний макет Сонячної системи, карти зоряного неба. Макети допомагають дітям дізнатися, що планети відрізняються за розміром і кожна з них розташована на певній відстані від Сонця. Дитина Монтессорі-школи легко розміщує планети Сонячної системи на відповідні орбіти, позначаючи їх картками з написами. Працюючи з об'ємним макетом, на якому кожна планета має форму кулі, діти розпочинають роботу з площинними зображеннями планет. Сформовані на об'ємному макеті уявлення вони легко переносять на площинний макет Сонячної системи, а потім переходять до роботи із зоряними картами, самостійно складаючи карту зоряного неба. Після ознайомлення з глобусом діти працюють із площинними зображеннями материків на дерев'яних та паперових картах.

У Монтессорі-школах діти виготовляють хронологічну стрічку, на якій розмальовують різними кольорами 12 частин, кожна з яких відповідає важливому періоду життя на Землі. Заздалегідь скопійовані ілюстрації з книг, журналів вони розфарбовують, вирізають і наклеюють на відповідне місце на стрічці. У цьому процесі діти наочно і хронологічно простежують складний і неперервний процес виникнення та розвитку життя на Землі.

Багато матеріалів у розвивальному середовищі Монтессорі-закладів дають змогу дітям вільно працювати з ними без допомоги дорослих. Перебуваючи в особливому місці – лабораторії, в якій є матеріали з географії (діючі макети вулкана, річки, озера, острова, півострова та ін.), діти можуть спостерігати, як вивергається вулкан, переконатися, що розпечена лава піднімається з надр гори і стікає її схилами (Дичківська, 2006).

Крім того, вони здійснюють багато відкриттів для себе. Це дає змогу педагогу відстежити рівень розвитку кожної дитини і вдосконалення її навичок соціальної поведінки.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, за М. Монтессорі, предметом космічного виховання можна вважати розкриття перед дитиною впорядкованості світу і глобальної взаємозалежності, цілісності всього існуючого у Всесвіті, відкриття логіки розвитку цього взаємозв'язку і визначення особливої ролі і відповідальності людини за збереження цієї цілісності та себе в ній.

Дидактичні посібники і матеріали М. Монтессорі, які можна з успіхом використовувати в розвивальному просторі сучасних дошкільних закладів, допомагають дітям через спостереження і самостійну діяльність відчувати себе частиною природи, культури і людського суспільства, розвинути інтерес до пізнання світу, реалізувати свої знання на практиці. І тоді перед дитиною відкриваються глибини людської культури. Географія та історія тісно переплітаються в сфері її інтересів. Тоді-то вперше малюк відчуває приналежність до свого народу і людства в цілому. Спеціально спроектований педагогами Монтессорі-матеріал з історії і географії спрямований на те, щоб малюк зумів спонтанно скласти уявлення про тривання культурного часу й наповненість його героями і подіями, намагався б знайти там і своє місце. Те саме стосується і до відчуття простору. Матеріали дозволяють малюку виходити за рамки власного подвір'я й міста, відчувачи себе приналежним до своєї нації, до свого континенту і до своєї планети.

Перспективи подальших розвідок щодо космічного виховання М. Монтессорі ми вбачаємо у розкритті технології впровадження цих ідей в практику роботи сучасних закладів дошкільної освіти та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дичківська, І. (2015). *Інноваційні педагогічні технології*: підручник. Київ: Академвидав. 304 с.
- Монтессори, М. (2000). *Помоги мне сделать это самому*: [сост. М. Богуславский, Б. Корнетов]. Москва: Изд.дом «Карапуз». 272 с.
- Хилтунен, Е. (2005). *Практическая Монтессори-педагогика*. М.: ЮНИОН-паблик АЛЬТА ПРИНТ. 335 с.
- Монтессори, М. (2005). *Дом ребенка: метод научной педагогики*. Москва: астрель АСТ, 269 с.
- Дичківська, І. та Поніманська, Т. (2006). *М. Монтессорі: теорія і технологія*. Київ: Видавничий дім «Слово». 304 с.

REFERENCES

- Dychkivska, I. (2015). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii* [Innovative Pedagogical Technologies]: pidruchnyk. Kyiv: Akademvydav. 304 s. (in Ukrainian)
- Montessori, M. (2000). *Pomogi mne sdelat eto samomu* [Help Me To Do It Myself]: [sost. M. Boguslavskii, B. Kornetov]. Moskva: Izd.dom "Karapuz". 272 s. (in Russian)
- Khiltunen, Ye. (2005). *Prakticheskaya Montessori-pedagogika* [Practical Montessori-pedagogics]. Moskva: YuNION-pablik ALTA PRINT. 335 s. (in Russian)
- Montessori, M. (2005). *Dom rebenka: metod nauchnoi pedagogiki* [Orphanage: a Method of Scientific Pedagogy]. Moskva: astrel AST. 269 s. (in Russian)
- Dychkivska, I. & Ponimanska, T. (2006). *M. Montessori: teoriia i tekhnolohiia* [M. Montessori: Theory and Technology]. Kyiv: Vydavnychy dim "Slovo". 304 s. (in Ukrainian)

THEORY OF COSMIC EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL SITUATION OF M. MONTESSORI

Liudmyla Mashkina

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pre-School Pedagogy,
Psychology and Professional Methods,
Khmelnitsky Pedagogical Academy for the Humanities
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID 000-0002-4947-7924
e-mail: luda112@ukr.net

Abstract. The article deals with the basic principles of the theory of cosmic education by M. Montessori. It has been found out that the upbringing of a child takes place in the plane of sensual habitation of the nature phenomena, culture, life in society. It is stated that the purpose of cosmic education is to form in children a holistic perception of the picture of the world, awareness of the responsibility for transformation that is carried out by a person on the Earth and in space. It is also acoustically accustomed to the development environment of the "Cosmic Education" zone in pre-school educational establishments, and the content of children's activities in this zone has been revealed according to the ideas of M. Montessori. It is noted that the subject of cosmic education can be considered the disclosure to the child of the orderliness of the world and global interdependence, the integrity of everything existing in the universe, the discovery of the logic of development of this interdependence, and the determination of the special role and responsibility of a person for the preservation of this integrity and the person in it. It is mentioned that M. Montessori's didactic materials, which can be successfully used in the development space of modern pre-school institutions, help children, through observation and independent activity, to feel them the part of nature, culture and human society, to develop interest in learning about the world, to realize their knowledge into practice. And then the depths of human culture will reveal to the child. Geography and history are closely intertwined in its area of interest. A specially designed by the pedagogues Montessori teacher-based material on history and geography aims to get the child to spontaneously comprehend the duration of cultural time and its fullness of characters and events, trying to find a place there. The same applies to the sense of space. The materials allow the child to go beyond their own backyard and city, feeling belonging to their nation, their continent, their planet. The prospects for further exploration of cosmic education by M. Montessori are to discover the technology of implementation of these ideas in the practice of modern pre-school educational institutions, etc.

Keywords: M. Montessori, pedagogical heritage, cosmic education, prepared environment, freedom and independence.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2019 р.